

Pukovnik
prof. dr Milanko JOVIČEVIĆ

ZNAČAJ SAVETOVANJA U STOLICAMA S ASPEKTA FORMIRANJA LIČNOSTI BORACA NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

»Ovo savetovanje ima veliki istorijski značaj za naš pokret, jer će ono omogućiti drugovima koji se vraćaju u svoje krajeve da organizuju i rukovode ovom velikom borbom na život i smrt, u koju su pošli naši narodi na poziv Komunističke partije«.

TITO

Vojno-političko savetovanje održano 26. septembra 1941. godine u Stolicama kraj Krupnja imalo je ogroman istorijsko-politički i psihološki značaj za dalji razvitak i jačanje oružanog ustanka u Jugoslaviji. Doktrinarna i izrazito sadržajna gore pomenuta misao druga Tita, koju je izrekao na Savetovanju, ukazala je na činjenicu da su se narodi Jugoslavije podigli na oružani ustanak u veoma teškim okolnostima — kada su bili pritisnuti čizmom fašističkih okupatora; osim toga, bili su razjedinjeni i zavađeni, a zemlja razorena i osiromašena. Okupatori su čak sociopsihološki žigosali naše narode kao ljudska stvorenja manje vrednosti. Na osnovu toga su, zajedno sa domaćim izdajnicima, planirali, izgrađivali i razvijali svoju psihološko-propagandnu i političku aktivnost protiv partizanskih boraca, stavljajući na njih žig bandita, zlikovaca i izroda naroda. U stvari, okupatori su protiv učesnika narodnooslobodilačkog pokreta još od samog početka vodili psihološku propagandu na osnovi stare jevrejske legende o tzv. »žrtvenom jarcu«. Naime, partizanske borce je trebalo oglasiti krivima i odgovornima za sve ratne nedaće koje su doživljavali narodi Jugoslavije u najkritičnijoj fazi svoje istorije, i tako ih izolovati od svog naroda.

Vojno-političko savetovanje u Stolicama održano je, kako je to drug Tito već analizirao na V Kongresu KPJ, posle Majskog savetovanja Komunističke partije o organizovanom podizanju oružanog ustanka i četvoromesečne oružane borbe naših naroda protiv okupatora. Ono je rezultat krupnih uspeha koje su do tada postigli partizanski odredi u mnogim krajevima zemlje, boreći se na život i smrt protiv izrazito nadmoćnijeg neprijatelja.

Brojni simboli koji su još od prvih dana ustanka bili uvedeni u partizanske odrede, među kojima i partizanski pozdrav: »Smrt fašizmu — Sloboda narodu« — predstavljali su snažne psihološke motive, podsticali su i jačali borbeni moral boraca, koji se izgrađivao na patriotskim i slobodarskim tradicijama naše istorije. Savetovanje u Stolicama, u tom prelomnom istorijskom trenutku 1941. godine, samo je još jednom potvrdilo ogromnu biološko-psihološku vrednost i vitalnost našeg čoveka. Istovremeno, ono je kroz vrlo aktivnu i neposrednu, rukovodeću ulogu druga Tita, sumiralo pozitivne rezultate započete borbe, ali i kritički cenilo vlastite snage i postavilo platformu daljeg vojno-političkog i organizacionog jačanja i vođenja oružane borbe. Odluke Savetovanja dale su ogroman psihološki podsticaj podizanju i razvijanju borbenog morala, ne samo kod partizanskih boraca i ilegalnih aktivista u pozadini, već i najviših vojno-političkih rukovodilaca, naročito oslobodilačkog pokreta. O tome je Rodoljub Čolaković napisao:

»Veliku i svetu zastavu te borbe diže ovaj čovek (misli na druga Tita), koga mi pažljivo slušamo u maloj sobi u Stolicama, koji je nikao iz narodnih dubina, koji sad u ovom teškom ali velikom vremenu ovaploćuje sve najbolje slobodarske tradicije naših naroda, njegovo osećanje ponosa i časti, čovečnosti i pravde, njegovu iskonsku težnju za pravednim i čovečnijim životom. I osetio sam ponos što sam doživio ove dane, što i ja mogu da budem borac u toj velikoj, Titovoj Armiji«.

Slična osećanja i doživljavanja nesumnjivo su se javljala i kod svih drugih učesnika Savetovanja, koji su predstavljali osnovno rukovodeće jezgro oružanog ustanka. Takva psihološka raspoloženja i moralna snaga kasnije su se prenosili na široke mase partizanskih boraca širom Jugoslavije, podsticala ih na ispoljavanje hrabrosti, drugarstva, izdržljivosti i drugih pozitivnih (etičkih i psiholoških) odlika. Zapravo, ta su psihološka doživljavanja prerastala u čvrste idejno-političke stavove, koji su se izražavali u borbenim akcijama, etičkim i moralnim vrednostima.

Narod je pažljivo posmatrao ponašanje partizanskih boraca, usvajao njihove odlike i suprotstavljao se neprijateljskoj propagandi. Narod je bio duboko uveren da je partizan jedini, istinski narodni borac, koji se bori i žrtvuje za slobodu i bolji život. Postepeno, ali pouzdano i čvrsto, stvarala se monolitna, emocionalna i psihološka veza — neraskidivo jedinstvo između partizanskih boraca i naroda. Njih nikakva okupatorska sila niti propaganda nisu mogle razbiti.

ZVANIČNE OCENE OKUPATORA O MORALNO-PSIHOLOŠKIM VREDNOSTIMA PARTIZANSKOG BORCA

Vojno-političko Savetovanje u Stolicama učinilo je snažnu prekretnicu u daljem razvoju i učvršćenju oružanog ustanka u celini. Uporedo sa razvitkom oružanog ustanka, postepeno se formirao i psihološki profil naših boraca. Dokumenti iz toga perioda o razvoju narednih događaja najbolje potvrđuju ogroman istorijski značaj Savetovanja za dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i jačanje borbenog morala u partizanskim odredima.

Na Savetovanju su doneti zaključci o konstituisanju štabova u Srbiji, Hrvatskoj i ostalim krajevima Jugoslavije. Partizanski odredi su tada bili najveće taktičke jedinice; udruživali su se u grupe odreda, a odredi su bili organizovani od bataljona, četa, vodova i desetina. Štabovi odreda su se sastojali od komandanta, političkih komesara i njihovih zamenika; načelno, trebalo je da u svom sastavu imaju i lekara i intendanta. Slične organizacione strukture bili su štabovi bataljona i četa. Posebno je na Savetovanju ukazano na značaj: vojnog obrazovanja, discipline, borbenog morala, političkog i vaspitnog rada, uloge političkih komesara, odnosa i saradnje odreda sa pozadinom, značaj i ulogu obaveštajne službe, sistem veza i komuniciranje između jedinica, na značaj informisanja, probleme snabdevanja, simbole i pozdravljanje. Sve je to predstavljalo snažnu motivaciju i pokretačku snagu za svakog partizanskog borca. Borbenost, neustrašivost, odlučnost i druge partizanske osobine, koje su se izražavale u visokom borbenom moralu, ozbiljno su brinule okupatora. Pored svih represivnih mera koje je on zaveo, partizanski odredi su brzo jačali. Okupatori i njegove sluge bili su iznenađeni i ozbiljno zabrinuti eruptivnom snagom narodnooslobodilačke borbe i neustrašivim držanjem njenih boraca kao što su bili heroji: Stevan Filipović, Rade Končar, Jelena Četković i mnogi drugi.

U zvaničnom izveštaju državni savetnik dr Turner Harold u štabu opunomoćenog komandujućeg generala u Beogradu, pored ostalog, piše u Berlin:

»Svi naši pokušaji da se narod kanalizuje u jednom konstruktivnom pravcu i odvoji od komunista propali su. Pozicije partizana u šumama su takve da je takoreći nemoguće pogoditi ih u srce. Ne pomaže ni pojačana propaganda koja govori o tome da boljševicima ide na frontu rđavo. Dobijam utisak da ni vesti o kapitulaciji SSSR-a ne bi dovele do kapitulacije ovih bandita koji su žilavi kao đavoli. Osim toga, njihova organizacija je izvrсна. Ona bi mogla biti klasičan primer najbolje tajne organizacije«.

Slične informacije iz tog perioda dostavlja 13. septembra 1941. godine i nemački general iz Zagreba Gleise Horstenau komandantu nemačkih oružanih snaga za Jugoistok o vojno-političkoj situaciji u tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj:

»Ako se prije nekoliko sedmica još moglo verovati u akcije pojedinih pobunjeničkih grupa, sada teško da se može poreći jedinstvo u duhovnom i tehničkom rukovođenju. Razređene nemačke posadne trupe iz dana u dan sve teže izlaze na kraj sa često jedva uhvatljivim neustrašivim i preduzimljivim protivnikom pošto se žarišta ustanka šire« (Zbornik, tom XII, knj. 5, dok. br. 150).

METODE NEPRIJATELJSKE PSIHOLOŠKE PROPAGANDE I REPRESALIJE PROTIV PARTIZANSKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA

Zvanični neprijateljski dokumenti o moralno-psihološkim vrednostima partizanskih boraca bili su realni. Nasuprot tome, u propagandno-političkoj borbi i akcijama okupatori i njegove sluge imali su svoju posebnu strategiju i taktiku. U suštini, ona je proizilazila iz fašističke i rasističke ideologije primenjivane u svim okupiranim zemljama Evrope. Pored ostalog, ona je proizilazila iz Lambrozove biološke teorije i diskriminacije o urođenim zločincima i kriminalcima kao jereticima i otpadnicima ljudskog roda, koji su za sve nedaće ovog sveta odgovorni i koje zbog toga treba prezreti, odbaciti, osporiti im pravo građanstva i pravo na život.

Okupator i njegove sluge su u svom sistemu svirepih zločina i represalija nesumnjivo prevazišli i metode iz robovlasničkog perioda. A kada je reč o našoj zemlji, teško je nabrojati sve zločine i najbrutalnije metode. Zločini izvršeni u Kragujevcu, Kraljevu, na Banjici, u Jasenovcu, Glini i mnogim drugim mestima — svedoče o tome. Takve represalije i biološko-psihološko uništavanje naroda, koje je bilo praćeno intenzivnom psihološkom propagandom protiv partizan-

skih boraca i naroda, bile su veoma intenzivne još od prvih dana okupacije i razvoja oružane borbe. Uprkos tome, na oslobođenoj teritoriji stvarali su se novi i brojniji partizanski odredi i razvijali organi nove, narodne vlasti. Stvaranje Užičke republike bila je u to vreme velika politička i moralna pobjeda, jer je ona praktično bila jedino »slobodno ostrvo« u porobljenoj Evropi.

LIČNOST PARTIZANSKOG BORCA I HUMANI ODNOS PREMA NEPRIJATELJSKIM VOJNICIMA

Veoma impresivne i istorijski značajne su danas činjenice o psihološkoj i moralnoj snazi i etičkim vrednostima partizanskog borca. Taj borac je takoreći goloruk razbijao do zuba naoružane i elitne nemačke jedinice, pobeđivao i podnosio nadčovečanske napore, ali se uvek humano odnosio prema svojim protivnicima.

Neposredno pred zasedanje u Stolicama Valjevski partizanski odred je oslobodio Krupanj, Stolicu i okolinu. Rodoljub Čolaković je u svojim Zapisima o tom događaju zabeležio:

»Išli smo iz bolnice upravo u trenutku kada je prolazila kolona nemačkih zarobljenika. Bilo ih je oko stotinu. Vraćali su se s rada, raskršćivali su ruševine kuća koje je srušila nemačka avijacija prije nekoliko dana. Pratili su ih naoružani partizani. Malo neobična slika. Mislim da ovi nemački vojnici, koji se leno vuku u koloni, nikad nisu ni pomišljali da mogu biti u Jugoslaviji ratni zarobljenici — tako su oni lako ušetali u Jugoslaviju i tako su se u njoj sigurno osećali«.

Interesantni su dijalozi koje su tih dana vodili partizanski borci sa nemačkim zarobljenim vojnicima o tome zašto se oni bore i zbog čega su došli u tuđu zemlju. Po prvi put je tada kod njih bila pokolebana vera u osvajačke ciljeve. Tek su u tom slobodnom ostrvu porobljene Evrope saznali ko su bili nemački vođi radničkog pokreta Karl Libkneht ili Ernst Telman. Pojedini nemački vojnici zgražaju se nad represalijama i zločinima koji su vršeni u našoj zemlji, a pojedinci se i solidarišu sa našom oslobodilačkom borbom. Mada je bilo malo takvih primera, ipak ih treba pomenuti. Nemački vojnik Hari je pobjegao iz Beograda u partizanski Posavski odred u kojem se hrabro borio i poginuo. Poznat je i primer nemačkog vojnika koji se odvažno, čovečno i smelo suprotstavio naređenju za izvršenje zločina — streljanju zarobljenih partizana u Smederevskoj Palanci... Međutim, treba istaći i činjenicu da su nemački vojnici, prisiljeni da po naređenju svojih starešina vrše teške zločine — i sami doživljavali ozbiljne

psihičke traume praćene intrapsihičkim konfliktima, koji su ih katkad dovodili u teška neurotična stanja. To ilustruju originalni nemački dokumenti; u izveštaju br. 246 poručnika Valtera od 1. XI 1941. god. o streljanju Jevreja i Cigana kod Pančeva, pored ostalog, piše: »Ovo streljanje u početku nije ostavilo na moje vojnike neki naročiti utisak, ali se već drugog dana primetilo da poneki od njih pri vršenju streljanja gube živce. Za vreme streljanja, po mome ličnom zapažanju, ne osećaju se nikakve duševne smetnje. One se, međutim, pojavljuju kad se posle nekoliko dana uveče i u miru o tome razmišlja«.¹

ULOGA PARTIJSKIH ORGANIZACIJA, KOMANDNOG I RUKOVODEĆEG KADRA U FORMIRANJU LIČNOSTI PARTIZANSKOG BORCA

Na Savetovanju posebno je istaknuta uloga i funkcija komandanta, komandira i političkih komesara odreda, bataljona i četa. Osim drugih mera i akcija u jačanju motivacije i borbenog morala naročito značajna bila je uloga partijskih organizacija i političkih komesara. Posle Savetovanja njen značaj je stalno narastao, kontinuirano kroz čitav period narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Neposredno posle Savetovanja, Glavni štab NOP Bosne i Hercegovine u obaveštenju od 19. X 1941. godine, upućenom svim partizanskim odredima na oslobođenoj teritoriji, naglašava — »Uloga političkih komesara je ogromna«. Slična uputstva i direktive u tom periodu upućuju partizanskim odredima i glavni štabovi Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i drugih oblasti u kojima se naglo razvijao oružani ustanak. U formiranju pozitivnih osobina ličnosti i borbenog morala partizana, uloga političkih komesara uopšte u sistemu vojno-političke, kulturno-obrazovne i partijsko-ideološke aktivnosti, nesumnjivo je bila ogromna. Njihovi zadaci u podizanju društveno-političke svesti i izgradnji vojne discipline u partizanskim odredima proizilazili su iz osnovnih ciljeva i kompleksne problematike oružane borbe. Mnoga uputstva i direktive o njihovoj funkciji i zadacima u formiranju i izgrađivanju ličnosti partizanskog borca, suštinski i sadržajno su vezana za njihovu neposrednu aktivnost u jedinicama. U svim bitnim pitanjima izgrađivanja borbenog morala u partizanskim jedinicama i odnosa boraca prema narodu funkcionalno su bili angažovani politički komesari. Pored ostalog, oni su bili dužni da svestrano upoznaju svakog borca u jedinici, njegove pozitivne i negativne psihološke oso-

¹ Zbornik dok. i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, tom I, knjiga 1, dok. 246.

bine, njegove sposobnosti, motive i raspoloženja. Prema svojoj funkciji, u vojno-političkom radu bili su dužni da se brinu o razvijanju i uspostavljanju dobrih međuljudskih odnosa u boračkoj sredini, između boračkog i rukovodećeg sastava, kao i unutar samih komandi i štabova. U takvoj funkciji oni su bili primer pozitivne identifikacije drugim rukovodiocima, a ne samo borcima. Kroz neposrednu praksu borbenih akcija i aktivnosti, politički komesari su bili dužni da utiču da se u jedinicama koriste pozitivna iskustva, da se kritički i realno ocenjuje svaka borbena akcija i zadatak, da se iskustva uopštavaju i prenose na savetovanjima, sastancima i prilikom organizovanja drugih formi rada. Na taj način oni su kontinuirano podsticali i snažili motivaciju partizanskih boraca i podizanje njihovog borbenog morala; stvarali su uslove da se komandni kadar prirodnim procesom selekcije uzdiže a najbolji ljudi osposobljavaju za rukovođenje funkcije.

Ogromna uloga i zadaci političkih komesara u izgrađivanju ličnosti partizanskog borca u narodnooslobodilačkoj borbi još nisu naučno i dovoljno izučeni, a iskustva uopštena za potrebe razvoja naših oružanih snaga, niti su u dovoljnoj meri istoriografski obrađeni. U prilog toj konstataciji svakako može poslužiti i ovaj primer:

»Kao i vojne komandire, tako i političke komesare valja uzdizati iz same partizanske mase. Neka niko ne misli da mu ih štab može poslati pečene« — kaže se u uputstvu Glavnog štaba Bosne i Hercegovine narodnooslobodilačkim odredima neposredno posle Savetovanja u Stolicama.

Izučavanje oblika i formi rada u izgrađivanju profila partizanskog borca u partizanskim odredima, a kasnije u brigadama i divizionima NOV Jugoslavije, sa naučno-stručnog, psihološkog i sociološkog stanovišta, svakako i danas zaslužuje veću pažnju. Te vaspitno-obrazovne forme u izgrađivanju profila partizanskog borca i starešina zasnivale su se na naučno-stručnim i psihološkim principima edukacije u velikim grupama. Kritički osvrt na slabosti i propuste u ponašanju i borbenim akcijama u slobodnoj, relaksiranoj, otvorenoj i drugarskoj atmosferi, pružao je mogućnost svakom borcu i starešini da vidi svoju ličnost u realnoj, psihološkoj funkciji u grupi, u četi ili bataljonu. U takvom sistemu edukacije i izgrađivanja ličnosti stalno je bila prisutna poznata Marksova misao — *da se o vrednosti ličnosti ne može prosuđivati samo na osnovu njenih vlastitih stavova i mišljenja, već i pre svega na osnovu procene i sudova okoline, odnosno grupe u kojoj se ona nalazi i ispoljava svoje ponašanje.*

Iskustva iz našeg NOR-a zaslužuju da se sistematski izučavaju, i to je naša moralna obaveza, jer ona znatno doprinose izgradnji čvrstog, borbenog morala pripadnika oružanih snaga i danas.

Savetovanje u Stolicama koje je održano pod neposrednim rukovodstvom druga Tita, s njegovom idejom i strateškom koncepcijom, nesumnjivo je imalo ogroman istorijski značaj i sa stanovišta o kojem je u ovom prilogu bilo reči. Zapravo, ono je trasiralo put izgradnje borbenog i moralnog lika boraca i starešina NOR-a. Savetovanje je imalo i ogroman vojničko-organizacijski značaj i dalo podsticaj razvoju i izgradnji političkih i psiholoških osobina neustrašivih partizanskih boraca, pred kojima se neprijatelj nigde i nikada nije osećao bezbedan i siguran. Njihov visoki borbeni moral i sve druge pozitivne psihološke osobine danas su bogata iskustva i praksa u vaspitno-obrazovnom procesu pripadnika oružanih snaga i svih drugih čuvara slobode, nezavisnosti i našeg socijalističkog samoupravnog razvitka.